

BALIKESİR ÇEPNİLERİNDE DEFİN VE DEFİN SONRASI BAZI İNANIŞ VE UYGULAMALAR

(Some Practice and Beliefs on Burial and Post-Burial in Balıkesir Çepnis)

Halil İbrahim ŞAHİN*

ÖZET

Oğuz boylarından birisi olan Çepniler, Anadolu'nun, özellikle de Karadeniz bölgesinin, Türkleşmesinde önemli bir rol oynayan Türk boyudur. Çepni Türklerinin büyük bir kısmı Karadeniz Bölgesi'nde yaşamasına rağmen, önemli bir çoğunluğu da bugün Balıkesir bölgesinde yaşamaktadır. Alevi olmalarının da etkisiyle kapalı bir toplum yapısına sahip olan Çepnilerin diğer Türk boylarına nazaran geleneksel hayatlarındaki değişim ve dönüşüm çok daha yavaş gerçekleşmektedir.

Bu makalede, Türk kültürünün erken devirlerinde ve değişik coğrafyalarında rastlayabildiğimiz ölümle ilgili pek çok inanış ve uygulamayı bulduğumuz Balıkesir Çepnileri'nin defin ve defin sonrası na ait bazı inanış ve uygulamaları, Anadolu ve zamana zaman da diğer Türk toplulukları ile de mukayeseli bir şekilde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Çepni, Ölüm, İnanış, Uygulama.

ABSTRACT

Çepnis, a branch of the Oğuz tribe, played a great role in Turkicized of Anatolia, especially in the region of Karadeniz. Although great parts of Çepni Turks have been living in Karadeniz region, some Çepni branches live in Balıkesir region. With the effect of their being Alevi, they have a closed type society, and development and changes in social life are really slow, compares to other Turkish societies.

Balıkesir Çepnis that have many beliefs and a practice about death, finded out in early periods and various geographical regions of Turkish culture, have burial and post burial beliefs and practices. In this article we have examined and compared the practice and beliefs of Balıkesir Çepnis to that of other Turkish societies in the area of burial and post-burial practises.

Key Words: Balıkesir, Çepni, Death, Belief, Practice.

GİRİŞ

Ölüm; geçmişten günümüze insanoğlunun zihnini çeşitli vesilelerle sürekli meşgul eden, bütün dünya milletlerinde kendisini uzak tutmaya, savuşturmaya, geciktirmeye dair inanış ve pratiklerin oluşmasına zemin hazırlayan bir olgudur. En “ilkel”inden en “modern”inine uzanan yelpaze içindeki insan düşüncelerine bakıldığında değişmeyen esas fikir, ölümün “son”u sembolize etmesidir. İlâhî dinlerde ve diğer bazı inanç sistemlerinde ölüm, başka bir hayata geçişin de adı olmuştur. Ölüm, “ilkel” insanın dünyasında hayatın sıradan olayları gibi her an mey-

* Araş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

dana gelebilecek bir hadise iken, “modern” insanın yaşamında ise hayatın son evresinde, yani yaşlılıkta gerçekleşen bir olay hâlini almıştır (Baudrillard, 2002: 257). Sonuçta, hem “ilkel” hem de “modern” insan, sosyal hayatın devamı için ölümü hafifletecek, unutturacak, geçiştirecek tören ve inanışlar oluşturmak zorunda kalmıştır.

Türk kültürü de ölümle ilgili pek çok inanışın, pratiğin, düşüncenin olduğu, bütün bunların birleşmesiyle kendine has bir ölüm kültürünün vücuda geldiği bir kültür konumundadır. Geniş bir sahada, tarihin değişik dönemlerinde hâkimiyet kurmuş olan Türkler, özellikle batıya doğru hareketlerin neticesinde yeni inançlar ve düşüncelerle karşılaşarak kültürel etkileşim sonucunda ölüm kültürüne yeni unsurlar da eklemişlerdir. Dünya tarihinde dikkate değer bir yeri olan Türklerin batıya doğru yaptıkları göçlerde aynı zamanda bir medeniyet de taşınmıştır. Anadolu’ya yerleşen Türk boyları yaşam şekillerini, inanışlarını, değerlerini de beraberlerinde getirmişler ve eski hayat tarzlarına ait pek çok unsuru da uzun yıllar yaşatmışlardır. Bugün de Anadolu’da Türk kültürünün erken devirlerinde varlığını tespit edebildiğimiz pek çok unsuru koruyan, değişik adlar altında devam ettiren gruplar yer aldığı gibi Türk boylarından yeni karşılaştığı inançlardan etkilenecek kültürlerine yeni unsurları dahil edenler de bulunmaktadır.

Bu çalışmada, 24 Oğuz boyundan birisi olan Çepnilerin Balıkesir bölgesinde yaşamakta olan kesiminin defin ve defin sonrası inanç ve pratikleri zaman zaman Anadolu ve Türk dünyası ile de mukayeseli bir şekilde değerlendirmeye alınmıştır. Çepnilerin bölgedeki diğer Türk boylarına nazaran geleneksel hayatlarındaki değişimin çok daha yavaş gerçekleşmesi, Türk kültürünün erken devirlerine ait olarak gördüğümüz pek çok inanış ve uygulamayı yaşatmaları, onları farklılaştırmakta ve geleneksel hayatlarını incelemeye değer kılmaktadır.

Çepnilerle ilgili bilgi veren hemen bütün kaynaklar, Çepnilerin Oğuz Türklerinden olduğunu kabul etmektedirler. Çepni Türkleri, Oğuzların Üçok koluna bağlı boylardan birisidir (Togan, 1982: 51-51; Köprülüzâde, 1925: 206; Ögel, 1993: 344-345). Bu ad, Oğuz’un oğullarından Gök Han’ın dört oğlundan birisinin adı olarak bilinmektedir (Togan, 1982: 51). Türk tarihinde daha çok Oğuzların Anadolu’ya yaptıkları akınlardan sonra gündeme gelmeye başlayan Çepniler, Anadolu’nun ve Rumeli’nin, özellikle de Doğu Karadeniz’in Türkleşmesinde büyük rol oynamış bir Türk boyudur. Anadolu’daki varlıkları XII. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. Osmanlı döneminde tutulan tahrir defterlerinden de Çepnilerin Anadolu’yu vatanlaştırmada büyük pay sahibi olduklarını izleyebilmekteyiz (Çelik, 2002: 312). Çepnilerin Anadolu’ya gelmeden önce Türkistan’dan İran’a, oradan da Ana-

dolu'ya geçtikleri de bilinmektedir (Bostan, 2002: 299). Çepnilerin Anadolu'ya girişleri esnasında beraberlerinde 13. yüzyılda yaşamış olan Hacı Bektaş Velî'nin olduğu söylenmekte, hatta Hacı Bektaş'ın Sulucakarahöyük'te ilk müritlerinin Çepniler olduğu da iddia edilmektedir. Menâkıb-ı Hacı Bektaş Velî'den alınan bu bilgiden hareketle Hacı Bektaş'ın Çepni olduğunu ileri sürenler de vardır (Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî "Vilâyet-nâme" 1958: 125; Eröz, 1977: 54-55).

Çepnilere dair bilgi bulabildiğimiz en eski yazılı kaynak Divan-ü Lügati't-Türk'tür. Türk boyları arasında araştırmalar yaparak elde etmiş olduğu bilgileri, malzemeleri eserinde kullanmış olan Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügati't-Türk adlı eserinde Oğuz boyları hakkında bilgiler verirken Oğuzların 22 boyunun olduğunu bunların kendilerine ait birer belgesi ve hayvanlarına vurulan alametlerinin varlığından söz ederek Çepni Türklerine ait olarak kabul ettiği bir damga verir (Divan-ü Lügati-t Tercümesi I 1998: 54; Divitçioğlu, 1994: 33-41). Ayrıca Çepnilere dair bilgi ve damga bulabildiğimiz Câmiü't-Tevârih (Togan, 1982: 49-52), Şecere-i Terâkime, Târih-i Âl-i Selçuk (Çelik, 2002: 313), Cihannûma, Kitabu'l-İdrâk li-Lisânil-Etrâk (Sümer, 1992: 9) gibi tarihî kaynaklar bulunmaktadır. Tarihî kayıtlarda Çepni, cepni, cebni şeklinde belirtilen bu boyun genel niteliği olarak "Savaşçı, bahadır" gibi ibareler kullanılmaktadır. Çepniler, Türk tarihinde daha çok mücadeleci vasıflarıyla yer bulmuşlardır.

Çepnilerin Anadolu'ya girişlerinden hemen sonra Karadeniz bölgesine hareket ettikleri (Sümer, 1980: 323), burada özellikle Trabzon Rum İmparatorluğu'nun güçleriyle yapmış oldukları mücadeleler sonucunda önemli başarılar sağladıkları (Çelik, 1999: 16), bu bölgenin Türklerin denetimine geçmesinde büyük paylarının olduğu görülmektedir (Tellioğlu, 2004: 110-111). Çepni nüfusunun yoğun bir şekilde bulunduğu Karadeniz bölgesinin dışında Çepnilerin Anadolu'nun güney, orta ve batı kesimlerinde de yaşadığını bilmekteyiz. Özellikle Anadolu'nun batısında yaşamakta olan Çepniler/Çetmilerin büyük bir kısmı Balıkesir sınırları içinde bulunmaktadır.

Balıkesir civarındaki Çepnilerin Balıkesir'e gelişleri, 18. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Bu bölgeye gelmeleriyle birlikte yerleşik hayata geçmedikleri takip edilebildiği gibi, o dönem tarih kayıtlarında genellikle yerleşik düzene geçmiş gurupları rahatsız etmeleriyle yer almaktadırlar. Balıkesir Çepnilerinin Halep Türkmenlerinin ve Bozulus Türkmenleri içinde yaşayan bir gurubun batıya hareket etmesiyle oluştuğu görüşünün yanı sıra (Sümer, 1992: 17), M. Fuat Köprülü, Türkiye Mecmuası'nda kaleme aldığı "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar" adlı makalesinde Rumeli'ye geçen Kızılbaş Türklerin Karasioğlu İsa Bey zamanında tekrar

Anadolu'ya geçtikleri, bu bölgede yani Balıkesir ve İzmir havalisinde yaşayan Çepnilerin Rumeli'den dönen Kızılbaşların torunları olduğu iddiası ileri sürülmüştür (Köprülüzâde, 1925: 207).

Karalar, Yalınayaklar, Nusradlı, Eynihocalı gibi oymak adlarıyla anılan Balıkesir Çepnileri; 30 köyde sakin bulunmaktadır ve kendilerini Alevî olarak tanımlamaktadırlar. Alevilik uygulamalarında önemli bir konumu olan "Dedelik" de Balıkesir merkez köylerinden olan Kavakbaşı (Bahçedere) köyünde bulunan "Köse Süleyman Ocağı"na bağlı kişilerce icra edilmektedir.

1. Defin İşlemleri

Balıkesir Çepnileri, ölüm olayını ifade etmek için "ölmek" kelimesinin yanı sıra "Felek meyyitlendi", "Felek meyyit oldu", "Sır oldu" gibi ifadeler de kullanmaktadırlar. Burada zikredilen "felek" kelimesi, Çepnilerin kendi arasında kullandıkları gizli dilde "adam" anlamına gelmektedir. Buradan hareketle "Felek meyyitlendi" ibaresi, "Adam öldü" şeklinde bir anlam içermektedir. Ölüm hadisesinin bu şekilde farklı kelimelerle dile getirilmesi, "ölüm" kelimesini kullanmaktan kaçınmanın bir tezahürü olmalıdır.

a. Ölümün Duyurulması

Çepnilerde ölüm hadisesinin gerçekleşmesinin ardından ilk yapılan işlem, ölümün duyurulmasıdır. Ölüm, caminin olduğu yerlerde cami vasıtasıyla, caminin olmadığı köylerde ise hoparlörle yapılmaktadır; ancak Çepnilerin ölüm olayını duyurmada kullanmış oldukları ve günümüzde de pek çoğunun kullanmakta olduğu geleneksel yöntem, "ağıt yakmak"tır. Ağıt, aynı zamanda sadece ölümü duyurmak için değil, ölümü salâ ile duyurulanlar için de yakılmaktadır. Balıkesir Çepnilerinde "ağıt yakmak" geleneğini daha sonra incelemeye alacağımız için burada daha fazla üzerinde durmuyoruz.

Ölümün duyurulmasını, defin işlemlerinin takip ettiği Balıkesir Çepnilerinde defin törenine tüm bireyler eksiksiz bir şekilde katılmaktadırlar. Ölümü gerçekleştireceği düşünülen kişiler dikkatle izlenmekte, ölümün gerçekleşmesiyle birlikte de hiç kimse bulunduğu yerleşim biriminden ayrılmamaktadır; yani bireyler, ölümün karşısında kendi düşüncelerini, eylemlerini bir kenara bırakarak toplumsal şura kendilerini teslim etmektedirler. Çepni kültürüne mensup birisi, her ne işi olursa olsun, her nerede bulunursa bulunsun ölümünden haber olduğu kişinin defin işlemlerine katılmak durumundadır. Bu anlayış da Çepniler arasında sıkı bir daya-

nışmanın, yardımlaşmanın varlığını göstermektedir. Cenaze törenine katılımdaki bu ciddi yaklaşım sadece Çepnilerde değil, bütün Türk boylarında bulunan bir husustur (Erden, 1998). Ölü, cenaze törenine dışardan katılacak olanlar varsa onların da gelmesi için bekletilir, bu bekleme bazen bir günü bulabilir; ancak beklenen herhangi birisi yoksa ölü, mümkün olduğunca hızlı bir şekilde defnedilir.

b. Ölünün Yıkanması, Kefenlenmesi ve Cenaze Namazı

Ölünün mezara defnedilmesinden önceki önemli safhalar arasında ölünün “yıkama”, “kefenlenmesi” ve “cenaze namazı” gibi hususların yer aldığı pratik ve uygulamalar bulunmaktadır. Balıkesir Çepnilerinde ölüyü yıkama işlemini genellikle kendi toplumlarındaki tecrübeli kişiler yapmaktadır. Cenazeyi yıkayıp kefenlemesi ve cenaze namazını kıldırması için civar yerleşim bölgelerinden imamlar da gelmektedir. Özellikle cemevlerinin bulunduğu Çepni köylerinde cemevi görevlisi (Mürebbi) veya dede cenazeyi defnetmektedir.

Cenazeyi yıkama işleminde “yuğucu” ve “kuyucu” adlı iki görevli vardır. Suyu dökene kuyucu, cenazeyi yıkayana yuğucu adı verilir. Yıkama işleminde cenaze kadınsa onu kadın, erkekse erkek yıkamakta; cenaze yıkanacak suyun içine gül suyu, bayana, eritilmiş sabun katılmaktadır. Cenazeyi yıkayacak olan kişi ölünün sol tarafına geçip yanındaki “kuyucu”ya ‘Hadi dök bakalım’ der; suyu döken de ‘Ya Allah’ deyip ölünün alnının ortasına su döker; ‘Ya Muhammet’ deyip sağ yüzünden su döker; ‘Ya Ali’ deyip sol yüzünden su döker. Ölünün yakınları ölüye birer tas ‘Helallik suyu’ dökerken: ‘Rabbü’l-âlemin bizim de üzerimize bir tas su dökeni nasip eylesin’ demelerinin ardından cenaze, kefenlemeye alınmaktadır. Ayrıca, Çepnilerde ölünün kefenlenmesi işleminde diğer Sünni inançta olanlardan farklı bir uygulama bulunmamaktadır.

Yıkama işleminde zikredilen bitkilerin dışında suyun güzel kokması için fesleğen gibi, Meryem Ana saçı gibi otlar, suyun kaynatıldığı kazana atılmaktadır; ancak bu uygulamanın din görevlilerince yaptırılmadığını, aslında bu uygulamanın yaygın bir şekilde Çepnilerce kullanıldığını Kocabük’te vefat eden kadınları yıkanan Nazmiye Doğan ifade etmiştir. Cenazeyi yıkamak amacıyla ısıtılan suda kullanılan kazan ve ateşi yakmak için getirilen odunlar, ölü sahiplerinin evlerinden temin edilmez; mümkün olduğunca değişik yerlerden getirilmelerine dikkat edilir. Yıkama işleminden sonra ölünün yıkandığı “yunak”ta üç gün boyunca su bulundurulur ve su ısıtmak için yakılan ateş üç gün boyunca söndürülmez. Bu uygulamanın kökeninde ölen kişinin ruhunun evini ziyaret ettiği, eviyle olan bağlantısını hemen kesmediği inancı yatmaktadır.

Cenaze namazı, camisi olan Çepni köylerinde camide, cemevinin bulunduğu yerlerde cemevinde, cami ve cemevinin bulunmadığı yerlerde ise cenaze evinde, imamlar ve dedeler tarafından kıldırılmaktadır. Cenaze namazının kılış şeklinde Sünni kesimle bir ayrılığın bulunmadığını, ancak cemevinde kılınan cenaze namazına “halka namazı”, mezarlıkta kılınan namaza ise “saf namazı” adının verildiğini görmekteyiz. Cenaze namazına genellikle erkekler katılmaktadır, ancak bazı Çepni köylerinde (Çukurhüseyin) cenazeye kadınların da katıldığını söyleyebiliriz.

c. Ölünün Mezara Konulması

Ölünün defin işlemlerini, daha önceki dönemlerde Çepni köylerindeki “Dede”, “Baba” gibi kişilerin yaptığını, ancak daha sonraları bu işlemleri imamların yapmaya başladığını farklı yerleşim birimlerinde bulunan Balıkesir Çepnileri ifade etmişlerdir. Defin işlemlerini gerçekleştiren şahıslardaki bu değişime rağmen değişmeyen esas nokta, Çepnilerin defin anlayışı olmuştur. Ölünün yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazı gibi Sünni akideler çerçevesinde gerçekleştirilen işlemlerin benzeri defin esnasında da görülmektedir. Ölüyü mezara koymadan önce mezarın içinin şekillendirilmesi işleminden başka diğer işlemlerde farklı bir uygulama görülmemektedir. Mezarın içinde yapılan bu işlemin de benzerleri, Çepnilerin dışındaki Türk boylarında da varlığı takip edilebilmektedir.

Balıkesir Çepnileri, defin esnasında mezarın alt tarafını içeriye doğru oyduktan sonra ölüyü mezara indirmektedirler. Çepniler arasında mezarın alt tarafını oyma işlemine “**sapıtma, koylama, evleme**” gibi çeşitli adlar verilmesine benzer şekilde Anadolu’da aynı işleme “koytan, sarlambaç, saptırma,” gibi adların da verildiği görülmektedir (Birdoğan, 2003: 382; Noyan, 1992: 20). Bu şekilde mezarın oyulan alt kısmına ölü adeta gizlenmekte ve ölünün üstüne doğrudan toprak atılmamaktadır, ancak ölüyü mezara indirenlerden birisi bir avuç toprak alıp ölünün gözüne atması da yaygın bir gelenektir. Ölünün bu yuvaya yerleştirilmesini mezara yatay veya dikey şekilde tahtaların döşenmesi takip etmektedir. Mezarın toprakla örtülmesi, mezarın belirli bir şekil alana kadar toprakla yığılması, mezarın üzerine su dökülmesi, “mertek” adı verilen direklerin mezarın baş ve ayak uçlarına dikilmesi gibi işlemler defin töreninin son kısmını oluşturmaktadır.

Cenaze defnedildikten sonra cenaze namazını kıldıran dede, Fatıha Suresi’ni okur ve “Velâ havle velâ guvvete seyfe Zülfikâr Allah, Muhammet, ya Ali, Allah taksiratını affeylesin, Muhammet Mustafa’nın şefaatine nail eylesin, ey canlar cümleten başınız sağ olsun, erenler sağ olsun, Allah kabir azabı göstermesin, ehl-i beytin hidayetine ihsan eylesin, mekânı cennet olsun, geride kalanlara da Allah sabır

ihsan eylesin, Cenâb-ı Allah'ın mağfireti hepinizin üzerine olsun. Dar çekenler canlar da didarını bulsun, gerçeğe hû!" diyerek defin merasimini sona erdirir.

Defin işlemlerinin sona ermesiyle birlikte Balıkesir Çepnilerinde dikkati çeken bir uygulama da mezarlıkta törene katılanların lokum gibi, lokma gibi yiyecekler yemeleridir. Mezarlık başında yemek yemeye ilgili Türk kültür tarihinin ve coğrafyasının çeşitli yerlerinde pek çok örnek bulunmakta ve bu örneklerin pek çoğu da özellikle İslamiyet öncesi döneme ait olduğu söylenmektedir.

2. Defin Sonrası İnanış ve Uygulamalar

a. Eren Aşı/Kabir Kurbanı/Kazma Kürek Güpürtüsü

Türk kültüründe ölüm hadisesinin gerçekleştiği gün hayvan kesilmesi ve bu hayvandan yapılan yemeklerin cenaze törenine katılanlarca yenmesi çok yaygın bir gelenektir. Bugün Anadolu'nun pek çok yerinde bu uygulama hâlâ yapılmakta, ancak neden yapıldığı hususunda ise açıklamalar dinî çerçeveye içinde sınırlı kalmaktadır. Pek çok Türk topluluğunda (Kazak, Kırgızlar, Tuvalar, Sagaylar, Hoton Türkleri vb.) ölenin ardından bir hayvanın kurban edildiği, kesilen hayvanların ölen kişinin cennete gitmek amacıyla kullandığı binitler/vasıtalar olarak algılandığı görülmektedir (İnan, 2000: 183-200; Aça, 1999: 25). Türklerdeki "binit" fonksiyonu görmesi için kesilen kurbanın yanı sıra cenaze törenine katılanlara kesilen kurbanların birbirlerinden tamamıyla ayrı algılandığı bilinmektedir. Öbür âlemdeki varlıkların bu dünyadakilerle benzer olduğu inanişından hareketle ölen kişiye refakat etmesi için çeşitli varlıkların (at, köpek vb.) Türklerde kurban edildiğini pek çok kaynaktan takip edebilmekteyiz (Roux, 1998: 218).

Çepnilerde ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde görülen ölenin ardından hayvan kurban etme geleneğinin eski Türklerin ölüm, ruh, öteki dünya anlayışlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu gelenek, İslam dairesinde ölünün ardından yapılan "hayır" kavramı içine dahil edilmiştir; ancak pek çok geleneğin yeni din, kültür, medeniyet içinde farklı şekillerde devam ettirildiği göz önüne alınırsa Balıkesir Çepnilerinin özellikle "eren aş, kazma kürek güpürtüsü, çapa güpürtüsü, kabir kurbanı, ahret kurbanı" adlarıyla defin günü verdikleri yemeğin eski bir inancın devamı olduğunu ifade edebiliriz.

Balıkesir Çepnilerinde ölüm hadisesinin gerçekleştiği gün kesilen hayvandan yemek yapılmakta, bu yemek hem cenaze törenine katılanlara hem de katılamayanlara ikram edilmektedir. Bu yemekte sadece kesilen hayvandan yapılan çeşitlerin olması, başka herhangi bir yiyeceğin kullanılmaması dikkat çekicidir. Çepni-

ler bu uygulamaya sebep olarak bu dünyayı terk edip diğer âleme gidenin oradaki mekânının pak olması, iyi olması için yaptıklarını göstermektedirler. Sünni olarak bilinen diğer Türk gurupları arasında ölenin ardından aynı gün içinde kurban kesme geleneği neredeyse yok olmuş durumdadır, ancak çalışma konumuz olan Çepnilerde ise bu uygulama canlı bir şekilde sürdürülmektedir.

b. Ağıt

Ölüme dair duyguların edebi bir şekilde anlatılması anlamına gelen ağıt yakma geleneğini Türk kültürünün erken devirlerinden itibaren takip edebilmekteyiz. Türk dilinin ilk örneklerinde (Orhun Abideleri, Divan-ü Lûgati't- Türk vb.), Türklerle dair bilgi bulabildiğimiz komşu kültürlerdeki tarihî kaynaklarda, Türklerin yaşadığı bölgelere seyahat yapan seyyahların notlarında (İbni Fazlan, Marco Polo vb.); ağıt, ağıt yakmak, yas gibi kavramlara ve bunlara ait örneklerle rastlamaktayız (Elçin, 1996; Elçin, 1990; Görkem, 2001; Roux, 1998; Roux, 1999). İlk örneklerden günümüze ağıt ve yas geleneğinde değişmeyen temel unsurlar vardır. Ölünün ardından onun olumlu niteliklerini söyleme, ölenin ölümünden duyulan kaygının dile getirilmesi vb. hususlar ağıt yakma geleneğinde; ölüm hadisesinin ardından ölüye saygı için günlük yaşamda yapılan özellikle mutluluk verici tavır ve davranışlardan kaçınmak da yas tutma geleneğinde asli unsurlardır.

Çepniler arasında ölüm hadiselerinde olması gereken bir uygulama olan ağıt yakma, özellikle ölümü duyurma aşamasında yaygın şekilde kullanılan bir uygulamadır. Örneğin Çukurhüseyin'de bazı kadınlar bölgelerinde "ağıtçı" olarak tanınmaktadırlar. Bunlar cenaze evlerine giderek ölen kişiler için ağıt yakıp ağlamaktadırlar. Kül Tigin öldüğünde onun için Kıtay'dan "yogçı" getirilmesi ile Çepnilerde de ölenin arkasından ağıt yakması için "ağıtçı" getirilmesi arasında herhâlde çok büyük fark olmaması gerekir (Ergin: 29). Bu ağıtçı kadınlar, doğaçlama olarak ağıt yakmaktadırlar. Söylemiş oldukları şiirlerde belirli bir nazım düzeni yoktur, ancak ezgili bir şekilde söyledikleri için ahenkli bir şekilde öleni yâd edip övmektedirler.

Çepnilerdeki ağıt geleneğinin sürdürülmesinde İslam dairesindeki Aleviliğin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Sünni inanç yapısından farklı olarak Alevilik, Türk kültüründeki bazı inanış ve uygulamaların yaşamasına imkân tanımıştır. Alevi olan Balıkesir Çepnilerinin çevresindeki diğer Sünni Türk boylarında ağıt yakma geleneği hemen hemen yok olmuş durumdadır. Ölünün ardından ağlamayı, sızlamayı iyi karşılamayan Sünni İslam'ın unutturduğu ağıt yakma geleneğini, Çepniler unut-

mamışlar, ölümden sonra yapılan önemli etkinlikler arasına almışlardır. Balıkesir Çepnilerinin ağıtçı kadınlarının yakmış oldukları ağıtlardan birkaç şöyledir:

Gökte yıldız urban urban
Ali'm gitmiş bugün kurban
Al kan olmuş telli yorgan
Uyan Ali'm sabah oldu
Sabah yıldızları doldu

Sabah olur kalkmaz mısın
Lambaları yakmaz mısın
Elim kına yüzüm duvak
Hiç Allah'tan korkmaz mısın

Sabah olur annen gelir
Annen seni benden bilir
Beni güccük kardeşine verir
Uyan Ali'm sabah oldu
Sabah yıldızları doldu
(Şahin, 2004: 221-222)

Kaleden kaleye atılamadım
Kırıldı kantarım tartılamadım
Gara ölümün elinden
Ben de kurtulamadım

Susuz yerlerde kavak biter mi
Yapraksız dalda bülbül öter mi
Ötse bile ananın babanın yerini tutar mı
Ötme bülbül ötme dalım yok benim

Kurudu bağlarım vermedi üzüm
Çok söylendim feleğe geçmedi sözüm
Genç yaşta tutuldu iki dizim
Her yana baktım yok kara kuzum neyleyim
(Şahin, 2004: 224)

c. Yas

Yas tutma, ölümün ardından gösterilen en doğal tepkidir. Sevdiği, birlikte yaşadığı, alıştığı insandan ayrılmanın verdiği üzüntü, geride kalanları bazı davranışlarda bulunmaya zorlamaktadır. Yas dönemindeki âdet ve pratikler, ölen bireyin acısını hafifletmeye, yokluğuna alışmaya yöneliktir (Örnek, 1979: 81). Türk kültüründe yas tutmanın belirtileri; mat renkli, özellikle siyah elbiseler giyme, toplum içinde çok fazla neşeli olmama, eğlence yapılan mekânlardan uzak durma gibi ferdin kendisini ölenin anısına kısıtlamalara tabi tuttuğu uygulamalardır.

Yas tutmanın süresi konusunda ise kesin bir sınırlandırma bulunmamaktadır. Ölenin yaşına, cinsiyetine, ölüm şekline vb. hususlara göre yas süresinin ve şeklinin değişmesi Balıkesir Çepnileri için de geçerli bir durumdur (Örnek, 1995: 223; Boratav, 1984: 201-202). Yas süreleri içinde en yaygını olan kırk günlük yas tutma, Çepniler arasında en yaygın yas süresidir. Çepniler yas döneminde Muharrem ayında tutulan yasa benzer şekilde nefsi arzulardan uzak kalmayı, karalar giymeyi, yıkanmamayı, düğüne bayrama katılmamayı bir davranış olarak benimsemişlerdir.

Yas konusunu değerlendirirken Balıkesir Çepnilerinin Alevilik inancı için son derece önemli olan Kerbela hadisesi sebebiyle muharrem ayında tuttıkları matemî unutmamak gerekir. Muharrem ayının onunda, cuma günü (Miladi 18 Ekim 680) Hz. Ali'nin en küçük oğlu, Hz. Muhammet'in Kızı Hz. Fatma'dan olma Hz. Hüseyin'in şehit olması ile sonuçlanan hadiseye "Kerbela vakası" adı verilmiş ve bu olay daha sonraları devamlı şekilde kınanmıştır (Noyan, 1985: 85). Balıkesir Çepnileri de muharrem ayında bu olayın anısına on gün oruç tutup Kerbela olayını anmakta, yas tutmaktadırlar. Bu on günlük süre içinde su içmemekteler, elbise değiştirmemekteler, canlı hiç bir şey yememektedirler. Bu uygulamalar da Çepnilerin ölüm geleneklerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

ç. Ölüyü Anma Günleri

Kültürümüzdeki "Yoğ aş, aş toyu, kırk yemeği", Çepnilerdeki şekliyle "Kazan aş" gibi adlarla ölen için yemek verme geleneği, Türklerdeki toylarla yakından ilişkilidir. Türklerde özellikle eski Türklerde çeşitli adlarla uygulamaya konulan pek çok toy vardır. Kurbanla ilgili olarak "şölen", avla ilgili "sıgır", ölümle ilgili "yuğ" törenlerinin ve bu törenlerin devamında yapılan toyların Türk sosyal hayatında önemli işlevlerinin olduğu bilinmektedir. Bu toylar, "töre"nin ifa edildiği, toplumsal yaşamın devamlılığının sağlandığı, birlik ve beraberliğin güçlendirildiği,

siyasi ve ekonomik nitelikteki kararların alındığı, toplumun bireylerine paylaşım ve yardımlaşma fikrinin aşılandığı önemli ritüellerdir. Türk insanı, hayatın hemen bütün safhalarında, geçiş aşamalarında toylar tertiplemiştir. Bireyin doğumundan başlayarak ad almasına, ilk defa ava çıkmasına, evlenmesine ve son aşama olan ölümüne dair toylar yapılmıştır. Eski Türklerdeki bu toy anlayışı, batıya doğru genişleyen ve yeni bir daireye giren Türklerde de çeşitli adlar altında değişime ve dönüşüme uğrayarak devam ettirilmiştir (Duymaz, 2004).

Anadolu'da ve diğer Türk topluluklarında ölünün toprağa verilmesinin ardından bazı günlerin ölüyü anma günü olarak belirlendiği görülür. Bu günler, ölüm olayının üzerinden geçen üç, yedi, kırk, elli iki gibi zaman dilimleridir. Bugün Anadolu'da her bir günün kendine has etkinlikleri oluşmuş ve bu günlere ait uygulamalar, bölgesel çeşitlenmelerle birlikte kültürel hayatımızda önemli bir yer edinmeye devam etmişlerdir. Bu inanış ve uygulamalarda belirli bir sıra ve sürenin seçilmiş olması, belirli aralıklarla yapılan işlemlerin bir yıl sonra yapılmaması, ölen kişinin bu dünyadan kademe kademe ayrıldığını, bir yılın sonunda ise bu dünya ile bağlantısını kestiğini ve diğer âlemdeki hayatına başladığını göstermektedir (Aça, 1999: 26). Bütün bu uygulamalar, sistemli bir öte âlem inancının yansımalarıdır. Bu inanç sisteminden bugün geri kalan üç, yedi, kırk, elli iki gibi sayılar ve bu günlerde yapılan hayır işlemleridir. İslam öncesi Türk düşüncesinin yansımaları olan pek çok uygulama gibi ölüm sonrası anma günleri de İslam dinin içinde eritilmiş farklı bir amaçla yeniden kültürel dokuya dahil edilmiştir.

Balıkesir Çepnilerinde özellikle ölünün kırkı başta olmak üzere üçü, yedisi, elli ikisi ve senesi gibi günlerde ölünün anıldığı görülmektedir; ancak bu günlerden kırkıncı günün inançlarının Çepni kültüründe özel bir yer edinmiş olması sebebiyle kendileri için daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Üçüncü ve yedinci günlerde hayvan kesip yemek verme çok yaygın bir uygulama değildir. Bunun yerine "eren aş"ı"nı takip eden üçüncü ve yedinci günlerde lokma dökülür veya yapılan hamur işi yiyecekler dağıtılır. Ölünün üçüncü gününde yapılan lokmayla ölünün ağzının açılacağı düşüncesi, Balıkesir Çepnilerinde yaygın bir inanıştır. Ölü artık ağzının açılmasıyla diğer günlerde yapılan yemeklerden de yiyebilecektir. Ölenin eşyalarının ihtiyacı olanlara verilmesiyle bu eşyaların sahibinin öbür âlemde bunları giydiği inancıyla benzer bir şekilde, zikredilen günlerde yapılan yiyeceklerin de aynı zamanda ölen kişi tarafından da diğer dünyada yendiği inancı bulunmaktadır.

Çepnilerde ölünün anma törenine en büyük katılım "kırk aş"ında diğer adıyla "kazan hayrı"nda gerçekleşmektedir. Ölenin yakınları ve akrabaları tarafından dü-

zenlenen kırk aşında kesilen kurban veya kurbanlardan yapılan yemekler civar yerleşim birimlerinden de gelen kalabalık topluluğa ikram edilir. Bu yemeklere ölen kişinin çevresindeki pek çok kişi de katkıda bulunmaktadır. Ölüm sonrası baş sağlığı için cenaze evini ziyarete gidenler, yanlarında mutlaka yiyecek içeceklerle ilgili bir hediye götürmektedir. Bütün bu gelen hediyeler, ölünün kırk aşında kullanılmaktadır. Bu törende yemek yedirmenin yanında mevlit okutanlar da olduğu gibi, maddi imkânları izin vermemesi sebebiyle ölünün kırkında veya elli ikisinde herhangi bir yemek tertip etmeyenler de olmaktadır.

Kısacası, Balıkesir Çepnilerinde düzenlenen anma günleri ile ölünün bu dünyadan öte dünyaya geçişi kolaylaşması, ölünün huzur bulması, yapılan hayır niteliğindeki etkinliklerle diğer âlemde ölünün iyi bir mevkie sahip olması amaçlanmaktadır. Bu anma törenlerinin diğer bir sonucu da Balıkesir Çepnileri arasındaki dayanışmanın, yardımlaşmanın ve toplumsal devamlılığın güçlenmesi olarak tezahür etmektedir.

d. Dârdan İndirme

Alevilik inancının belirli dönemlerde yapılmasını zorunlu kıldığı bazı törenler bulunmaktadır. Bu törenler arasında sır olan canın namına musahibi veya yakını tarafından yapılan ve canın bu dünya ile bağlantısını kestirmeyi, öte âlemde canın dârdan kalmasını engellemeyi ve böylece huzur bulmasını amaçlayan “dârdan indirme” töreni yer almaktadır. Cem töreninin bir parçası olan dârdan indirme töreninde de ölen canın Alevi toplum yapısında istenilen niteliklere sahip olması istenir. Diğer taraftan bu tören için dâra duracak canın da cemde bulunma hakkına sahip bacıların ve dervişlerin taşıdığı tüm niteliklere sahip olması istendiği gibi bu dünyadan öbür dünyaya göç eden, “Hakk’a yürüyen” merhumun da aynı vasıfları sağlığında kazanmış olması arzu edilir. Dârdan indirme erkânı genellikle, ölen canın yedinci veya kırkinci günü yapılır (Noyan, 1992: 20).

Cemevinde yapılan “dâr” töreninde ölen canın namına dâra durmak isteyen kişiden başlayarak merhumun dâr töreninin yapılma hakkına sahip olup olmadığı sorgulanır. Cemde bulunanlar, vefat eden kişinin toplumu için faydalı olmadığını, Aleviliğin yasaklarına uymadığını, Aleviliğin gereklerini yerine getirmediğini ve bu nedenle dâr törenin yapılamayacağını beyan edebilirler. Bu durumda, hırsızlık yapmış, cinayet işlemiş, harama el uzatmış, yalan söylemiş kişinin veya kişilerin dârı yapılmaz. Ancak cemde bulunanların rızalık gösterdiği, izin verdiği kişiler dâra durabilirler ve dâr erkânını yerine getirebilirler. Dede cemde bulunanlara: “Ey cemaat filan kişinin dâra durmasına rızalık gösterir misiniz? Bunun cemde kurban kesmesine, cemde oturmasına rıza mısınız?” der. Eğer topluluktan olumsuz bir ce-

vap gelmezse dâra durmak isteyen kişi dâra gelip helallik isteyebilir ve kurbanını kesebilir, ancak karşı çıkan olursa dede: “Ağlattığını güldür, boşalttığını doldur.” der, dâra durmak isteyen rızalık alabilirse dâr kurbanını keser, dâr törenini tamamlar. Aksi durumda “dâr indirme”ye hakkı yoktur.

Dâra duran can, ayaklarını toplar, ellerini bağlar o şekilde dâra durur. Bu arada kamber burada “Kefenci geldi kefenimi biçti, kuyucular geldi suyumu döktü, mezara koydular, bin bir sual sordular” diye başlayarak bir duvazımam (Birdoğan, 2003: 414-419) okur:

Niyazım var Muhammet Ali’ye
Cümle günahlarımıza imamlar meded
Bağışla suçlarımızı günahlarımızı
Cümle günahlarımıza imamlar meded

Ağı kattılar Hasan’ın payına
Lanet indi Muaviye’nin soyuna
İmam-i Hüseyin’in yüzü suyuna
Cümle günahlarımıza imamlar meded

Zeynel Abidin’dir benim penahım
İmam Bakır’dır evimde mihmanım
İmam Cafer’dir efendim benim
Cümle günahlarımıza imamlar meded

Ey İmam Kâzım, Musa Rıza
Dergâhında yapma bize ezâ
Yardım eyle cümlemize
Cümle günahlarımıza imamlar meded

Muhammet Taki’nin şan-ı hakkı için
Aliyyü’l Naki’nin can hakkı için
Bağışla cürümümüzü veli hakkı için
Cümle günahlarımıza imamlar meded

On iki imama niyaz eylerim
Hasan Ali askerine hâlım söylerim
Muhammet Mehdi’de tam eylerim
Cümle günahlarımıza imamlar meded

Miracda oturan Fahr-i Ahmet
Yardım eyle bize çekirme zahmet
Muhammet Ali'ye meded mürüvvet
Cümle günahlarımıza imamlar meded

Muhammed'im zikreledi erenleri
Beyan eyleyelim gizli sırları
Rum erleri Horasan pirleri
Cümle günahlarımıza imamlar meded [Murat Oğuz]

Kamberin söylemiş olduğu şiirin ardından dede: "Hû canlar! Fatma'dan gelen Hatice, fani dünyadan baki dünyaya göç eylemiştir, Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Bacı, kardeş, büyük, küçük Hatice bacıyı nasıl bilirsiniz?" Cemaat: "İyi biliriz" der. Dede: "Hatice baciya hakkınızı helal eyleyin" şeklinde üç kere cemaate hıpta bulunur, cemaat de üç kez "helal olsun" cevabını verir. Dede ölen kişinin ruhu için Fatiha okunmasını ister. Bu şekilde töreni yapılan kişinin "Dârı çekilmiş" olur. Bu can artık öbür dünyada dârda kalmaz, ancak dârı çekilmeyenlerin ise "Dâr-ı Mansur"da olduğuna inanılır.

Merhum için yapılan duayı dâr töreninde kesilecek olan kurbanı ait dua izler. Alevilikte kurban önemli bir gelenektir. Alevi toplumundaki birey, hemen her yıl Abdal Musa Kurbanı, Musahip Kurbanı, Dar Kurbanı'nın kesildiği cem törenlerine katılmak, bu geleneği takip etmek zorundadır. Alevi olduğunu söyleyen kişi; Hz. Ali'ye talip olduğunu ispat için, Hz. Hüseyin'e yol evladı olduğunu belirtmek için ve diğer bazı sebepler nedeniyle kurban kesmek durumundadır (Aslanoğlu, 1998: 11-12). Burada dede: "Allah Allah! Kurbanları kabul, muratları hâsıl, ocakları aydın ola! On İki İmamın, on dört masum-ı pakların, pirim Hacı Bektaş-ı Veli'nin, ceddin Köse Süleyman'ın himmetleri kerametleri üzerimizde hazır ve nâzır ola! Kurbanları Hazret-i İsmail sürüsüne katıla! İmam-ı Hüseyin dergâhına kayıt eyleye, orada çırak ola! Ya Allah, ya Muhammet ya Ali gerçeğe hû!" şeklinde cem törenlerinde uyarıcının okuduğu Türkçe dua tarzında cümleler olan bir gülbank okur (Noyan, 1985: 210). Kurban tığlanır ve bu kurban etinden yapılan yemek dâr törenine katılanlarca yenir. Kesilen kurbanın hepsi cem evinde yenir, buradan dışarıya hiçbir surette kurban eti çıkarılamaz. Kurbanın bütün uzuvlarına kutsal olarak bakıldığı için yenmeyen kısımları; derisi, kemikleri vb. de hayvanlara yedirilmez, ancak sır edilebilir, yani gömülebilir.

SONUÇ

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşamakta olan Türk boylarının geleneksel hayatlarının incelenmesiyle Türk kültürünün ayrıntılarına inme imkânı bugün hâlâ mümkündür. Özellikle bu boylar arasında yapılan saha araştırmaları çok daha sağlıklı sonuçlar verdiği gibi geleneksel hayattaki değişimi ve dönüşümü de gözler önüne sermektedir. Geleneksel hayata dair birikimi koruma altına alma çalışmalarının hızlandığı günümüzde, Türk düşünüş ve inanış sisteminin pek çok değerini değişik şekillerde yaşatmakta olan bu Türk boylarının geleneksel yaşam biçimlerinin kapsamlı incelemelere tabi tutulması kültürel zenginliği arttırmada, geleneksel olanın oluşum, dönüşüm ve değişim evrelerinin izlenmesinde fayda sağlayacaktır.

Balıkesir Çepnilerinin defin ve defin sonrasına dair inanış ve uygulamalarını değerlendirdiğimiz bu çalışmamızda, Çepnilerin diğer Türk boylarına nazaran daha canlı bir ölüm kültüne sahip olduğunu destekler sonuçlara ulaştığımızı söyleyebiliriz. Özellikle İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türk kültüründe yer alan pek çok inanış ve uygulamanın unutulmaya başladığı gerçeği göz önüne alındığında Çepnilerin geleneksel hayatlarını sürdürmede daha istikrarlı bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Bir başka ifade ile Balıkesir Çepnileri, Anadolu'ya beraberlerinde getirdikleri ve bugün kullanımdan kalkmış, Türk boylarının pek çoğunca bilinmeyen Türk inanış ve düşünüş kalıplarını yeni şartlara uyarlayarak farklı adlar altında yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu inanış ve uygulamaların şeklinde bazı değişiklikler olmasına rağmen, özünde var olan asıl düşünüş ve inanış kalıplarında önemli değişimler olmamıştır.

KAYNAKLAR

- AÇA, Mehmet. (1999). "Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu)", Millî Folklor, 43, Güz 1999: 24-33.
- ASLANOĞLU, İbrahim. (1998). "Çubuk Yöresi Aleviliğinde Dar Kurbanı", Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi, 6, Yaz 1998: 11-34.
- BAUDRİLLARD, Jean. (2002). Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm. çev: Oğuz Adanır. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- BİRDOĞAN, Nejat. (2003). Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili. (1984). 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BOSTAN, M. Hanifi. (2002). "Anadolu'da Çepni İskânı", Türkler, C. 6, 299-311.
- ÇELİK, Ali. (1999). Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü. Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- ÇELİK, Ali. (2002). "Çepnilerin Anadolu'nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi", Türkler, C. 6, 312-323.

- Divanü Lûgat-it Tercümesi I. (1998). Çev.: Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DUYMAZ, Ali. (2004). "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli", Karadeniz Araştırmaları, 5, Bahar: 37-60.
- ER, Piri. (1998). Geleneksel Anadolu Aleviliği. Ankara: Evrak Yayınları.
- ERDEN, Atilla. (1998). "Batı Anadolu Türkmenlerinde Ölüm Kültürü Üzerine Derlemeler", Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 6, Yaz 1998: 111-114.
- ERGİN, Muharrem. (t.y.). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet. (1977). Türkiye'de Alevilik Bektaşilik. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir. (2000). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KAFESOĞLU, İbrahim. (1977). Türk Millî Kültürü. Ankara: Boğaziçi Yayınları.
- KÖPRÜLÜZÂDE, Mehmed Fuad. (1925), "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar", Türkiye Mecmuası, Sayı: 1, Ağustos: 185-211.
- Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî "Vilâyet-nâme". (1958). Haz.: Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- NOYAN, Bedri. (1985). Bektaşilik Alevilik Nedir?. Ankara.
- NOYAN, Bedri. (1992). "Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan (I)", Cem, 2 (16), Eylül 1992: 19-21.
- ÖGEL, Bahaeddin. (1993). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar). C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis. (1979). Anadolu Folklorunda Ölüm. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis. (1995). Türk Halkbilimi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ROUX, Jean Paul. (1998). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. çev: Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları.
- ROUX, Jean Paul. (1999). Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm. çev: Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- SÜMER, Faruk. (1992). Çepniler Anadolu'nun Türk Yerleşmesinde Önemli Rol Oynayan Bir Oğuz Boyu. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- ŞAHİN, Halil İbrahim. (2004). Balıkesir Çepni Kültürü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TELLİOĞLU, İbrahim. (2004). Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler. Trabzon: Serander Yayınları.
- TOGAN, A. Zeki Velidi. (1982). Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili. İstanbul: Enderun Kitabevi.

KAYNAK ŞAHİSLAR:

1. Enver Yüksel (1935, Kavakbaşı/Balıkesir, ilkokul mezunu, dedelik yapmakta)
2. Murat Oğuz (1929, Kavakbaşı/Balıkesir, ilkokul mezunu, dedelik yapmakta)
3. Haydar Uçar (1937, Güvemçepni/Bigadiç/Balıkesir, ilkokul mezunu, cemevi görevlisi)
4. Dilber Solak (1945, Çukurhüseyin/Balıkesir, okuma yazma yok, ev hanımı)
5. Zehra Solak (1909, Çukurhüseyin/Balıkesir, okuma yazma yok, ev hanımı)